

Bölüm 5: İşlemci Zamanlaması

İşlemci Zamanlaması

- Temel Kavramlar
- Zamanlama Kriteri
- Zamanlama Algoritmaları
- İş Parçacığı Zamanlaması
- Çok-İşlemci Zamanlaması
- İşletim Sistemi Örnekleri
- Algoritmaların Değerlendirilmesi

Hedefler

- Çok programlı işletim sistemlerinin temelini oluşturan işlemci zamanlamasının tanıtılması
- Pek çok işlemci zamanlama algoritmasının açıklanması
- Belirli bir sistem için işlemci zamanlama algoritması seçerken kullanılacak değerlendirme kriterlerinin irdelenmesi

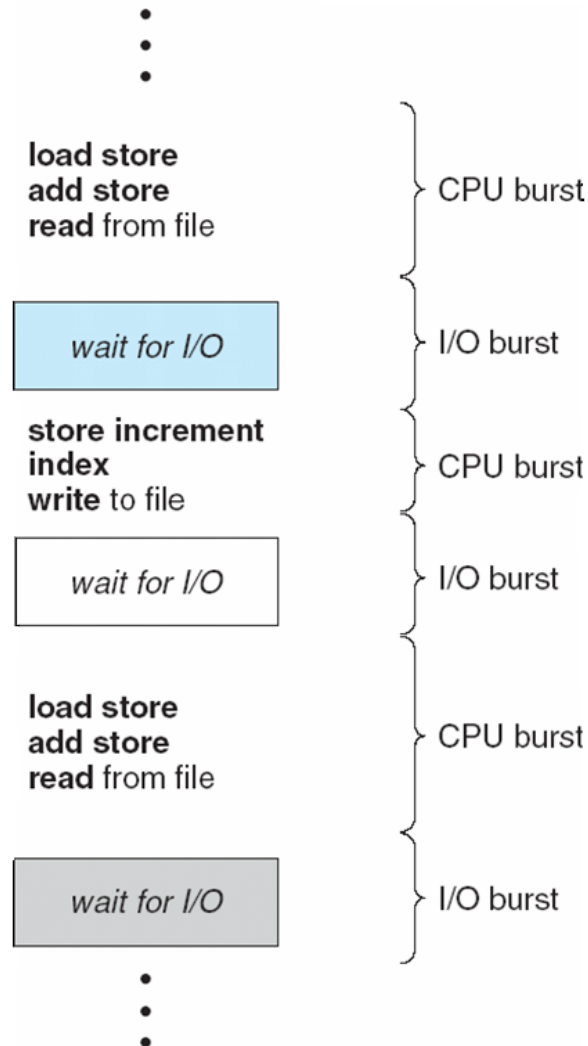
Temel Kavramlar

- Çoklu programlamalı sayesinde CPU kullanımının optimize edilmesi
- **CPU-I/O İşlem Döngüsü** – Bir işlemin çalıştırılması birbirlerini takip eden (1) CPU kullanımı ve (2) I/O beklemesi döngüsünden oluşur
- **CPU işleme süresi** dağılımı

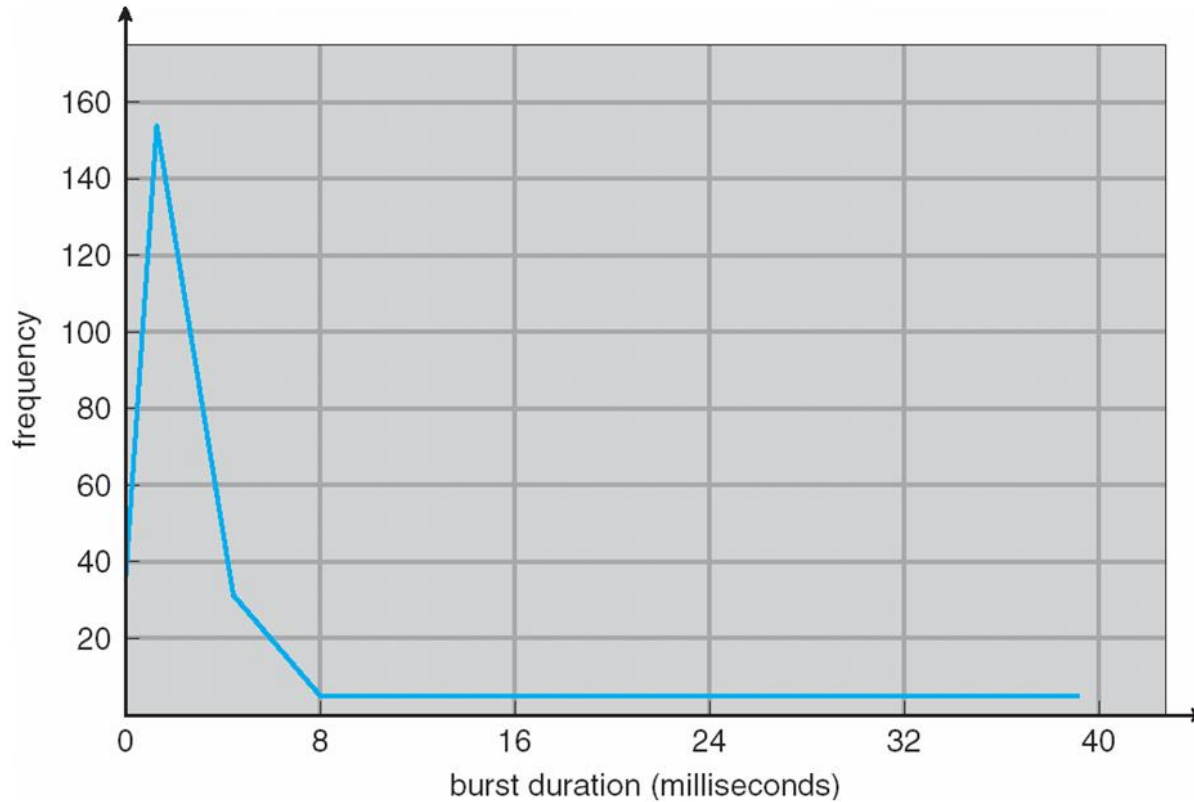

Tekrar Eden CPU ve I/O İşlem Döngüsü

CPU İşleme Süresi Dağılım Eğrisi

Histogram: Dağılım Eğrisi

İşlemci Zamanlayıcısı

- Çalışmaya hazır şekilde hafızada bekleyen işlemlerden birini seçerek işlemciyi ona ayırır
- İşlemci zamanlaması şu durumlarda gerçekleşebilir:
 1. Çalışma durumundan (running state) bekleme durumuna (waiting state) geçişte
 2. Çalışma durumundan hazır durumuna (ready state) geçişte
 3. Bekleme durumundan hazır durumuna geçişte
 4. İşlem sonlandığında
- 1 ve 4 durumlarında zamanlama: **kesmeyen (nonpreemptive)** – eski işletim sistemleri (windows 3.x gibi)
- Diğer durumlarda: **kesen (preemptive)**

Görevlendirici (Dispatcher)

- Görevlendirici modül CPU kontrolünü kısa dönem zamanlayıcı (short-term scheduler) tarafından seçilen işleme devreder:
 - Ortam değiştirme (switching context)
 - Kullanıcı moduna geçme
 - Kullanıcıya ait program yeniden başlatıldığındaprogramdaki uygun konuma atlama
- **Görevlendirme gecikme süresi (dispatch latency)** – Görevlendiricinin bir programı sonlandırıp diğerini başlatması için gereken süre

Zamanlama Kriterleri

- **İşlemci kullanımı (CPU utilization)** – İşlemciyi olabildiğince meşgul tutmak
- **Üretilen iş (throughput)** – birim zamanda çalışması sonlanan işlemlerin sayısı
- **Devir zamanı (turnaround time)** – bir işlem sonlanana kadar geçen toplam zaman
- **Bekleme zamanı (waiting time)** – bir işlemin hazır kuyruğunda (ready queue) toplam bekleme zamanı
- **Yanıt süresi (response time)** – bir isteğin gönderilmesi ile bu isteğin yanıtının verilmesi arasında geçen zaman

Zamanlama Algoritması Optimizasyon Kriteri

- Maksimum işlemci kullanımı (Max CPU utilization)
- Maksimum üretilen iş (Max throughput)
- Minimum devir zamanı (Min turnaround time)
- Minimum bekleme zamanı (Min waiting time)
- Minimum yanıt süresi (Min response time)

İlk Gelen Önce – İşlemci Zamanlama Algoritması

First-Come, First-Served (FCFS) Scheduling

<u>İşlem</u>	<u>İşlem Süresi</u>
P_1	24
P_2	3
P_3	3

- İşlemleri şu sırada geldiğini varsayalım: P_1 , P_2 , P_3
Zamanlama için Gantt şeması:

- Bekleme zamanları: $P_1 = 0$; $P_2 = 24$; $P_3 = 27$
- Ortalama bekleme zamanı: $(0 + 24 + 27)/3 = 17$

İlk Gelen Önce (Devam)

İşlemleri şu sırada geldiğini varsayalım:

$$P_2, P_3, P_1$$

- Zamanlama için Gantt şeması:

- Bekleme zamanları: $P_1 = 6; P_2 = 0; P_3 = 3$
- Ortalama bekleme zamanı: $(6 + 0 + 3)/3 = 3$
- Önceki durumdan çok daha iyi
- **Konvoy etkisi (convoy effect):** kısa işlemler uzun işlemlerin arkasında

En Kısa İş Önce - İşlemci Zamanlama Algoritması

- Shortest-Job-First (SJF)
- Her işlemi sonraki işlemci kullanım süresi ile ilişkilendirilmeli
- Bu kullanım sürelerini kullanarak en kısa sürecek iş önce seçilmeli
- SJF optimal zamanlama algoritmasıdır – verilen bir iş kümesi için minimum ortalama bekleme süresini sağlar
 - Zorluk, işlemci kullanım sürelerini tahmin etmektir

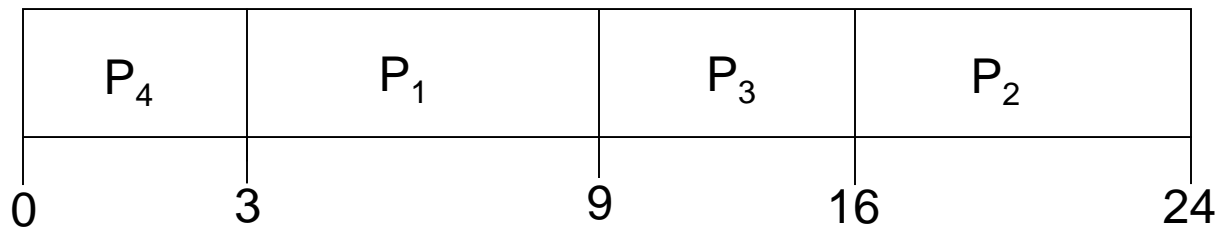

SJF Örneği

<u>İşlem</u>	<u>İşlem Süresi</u>
P_1	6
P_2	8
P_3	7
P_4	3

- SJF zamanlama şeması

- Ortalama bekleme zamanı = $(3 + 16 + 9 + 0) / 4 = 7$

İşlemci Kullanım Süresinin Belirlenmesi

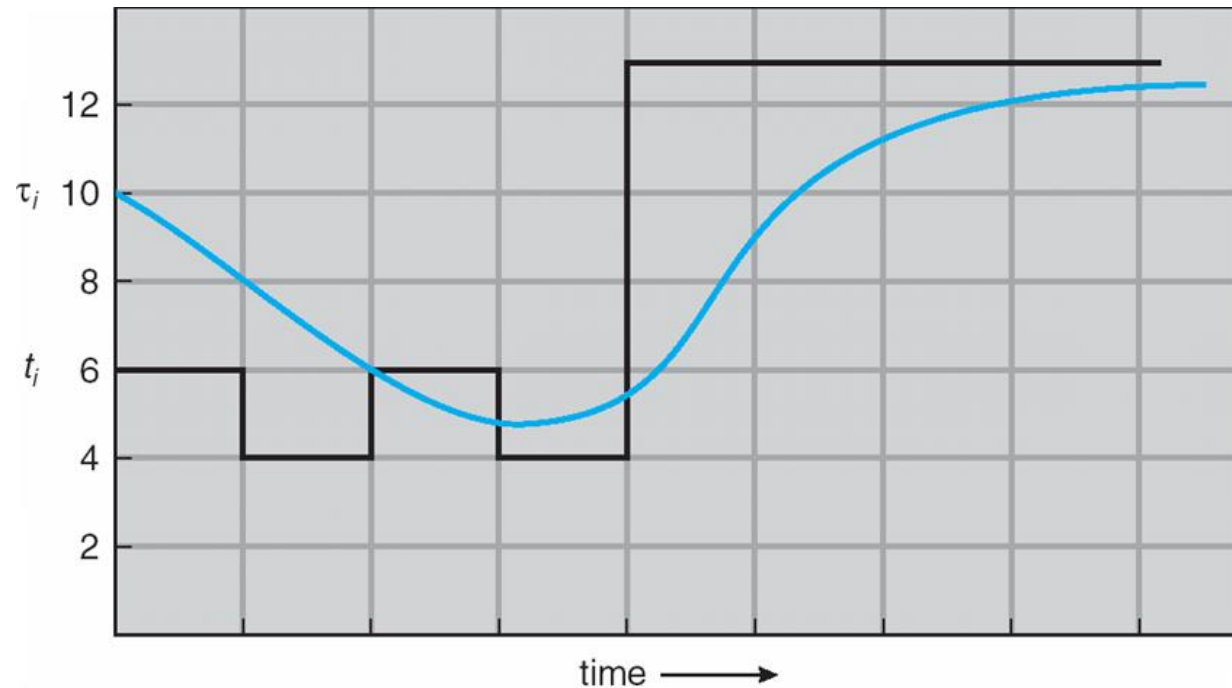
- Sadece tahmin edilebilir
- Daha önceki işlemci kullanım süreleri kullanılarak **üssel ortalama (exponential averaging)** yöntemiyle tahmin edilebilir

1. t_n = actual length of nth CPU burst
2. τ_{n+1} = predicted value for the next CPU burst
3. $\alpha, 0 \leq \alpha \leq 1$
4. Define: $\tau_{n+1} = \alpha t_n + (1 - \alpha)\tau_n$.

Üssel Ortalama ile Kullanım Süresi Belirleme

CPU burst (t_i)		6	4	6	4	13	13	13	...
"guess" (τ_i)	10	8	6	6	5	9	11	12	...

$$\tau_{n+1} = \alpha t_n + (1 - \alpha) \tau_n = (t_n + \tau_n) / 2$$

Üssel Ortalama Örnekleri

■ $\alpha = 0$

- $\tau_{n+1} = \tau_n$
- Yakın zaman bilgisi kullanılmıyor

■ $\alpha = 1$

- $\tau_{n+1} = \alpha t_n$
- Sadece son CPU kullanım bilgisi hesaba katılıyor

■ Formülü genişletirsek:

$$\begin{aligned}\tau_{n+1} = & \alpha t_n + (1 - \alpha)\alpha t_{n-1} + \dots \\ & + (1 - \alpha)^j \alpha t_{n-j} + \dots \\ & + (1 - \alpha)^{n+1} \tau_0\end{aligned}$$

- Hem α hem de $(1 - \alpha)$ 1 veya birden küçük olduğundan, her bir takip eden terim, kendinden önce gelen terimden daha az ağırlığa sahip

Öncelik Tabanlı - İşlemci Zamanlama Algoritması

- Priority Scheduling
- Her bir işleme bir öncelik sayısı (tamsayı) atanır
- İşlemci en öncelikli işleme verilir (en küçük tamsayı \equiv en yüksek öncelik)
 - Kesen (preemptive)
 - Kesmeyen (nonpreemptive)
- SJF, öncelik tahmini kullanım süresi olmak kaydıyla, öncelik tabanlı bir işlemci zamanlaması algoritmasıdır
- Problem \equiv **açlık (starvation)** – düşük öncelikli işlemler hiçbir zaman çalışmayabilir
- Çözüm \equiv **yaşlandırma (aging)** – zaman geçtikçe bekleyen işlemlerin önceliğini artırma

Zaman Dilimli - İşlemci Zamanlama Algoritması

- Round Robin (RR)
- Her bir işlem işlemci zamanının küçük bir birimini alır: zaman kuantumu (time quantum)
- Genellikle 10-100 millisaniye
- Bu zaman dolduğunda işlem kesilir ve hazır kuyruğunun sonuna eklenir
- Eğer hazır kuyruğunda n tane işlem varsa ve zaman kuantumu q ise, her bir işlem CPU zamanının $1/n$ kadarını (en fazla q birimlik zamanlar halinde) ve hiç bir işlem $(n-1)q$ zaman biriminden fazla beklemez
- Performans
 - q büyükse \Rightarrow ilk gelen önce (FIFO)
 - q küçükse $\Rightarrow q$ ortam değiştirme süresine oranla daha büyük olmalıdır. Aksi halde sistem verimsiz çalışır

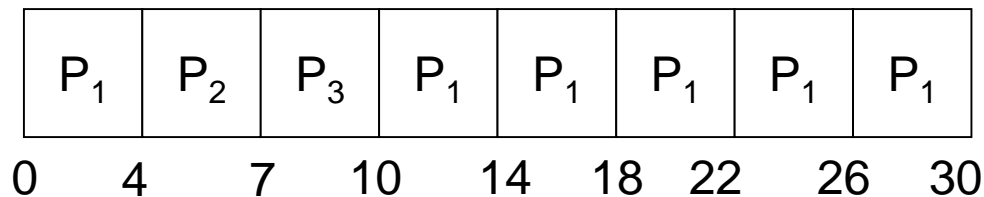

Zaman Kuantum = 4 olduğunda RR

<u>İşlem</u>	<u>İşlem Süresi</u>
P_1	24
P_2	3
P_3	3

- Gantt şeması:

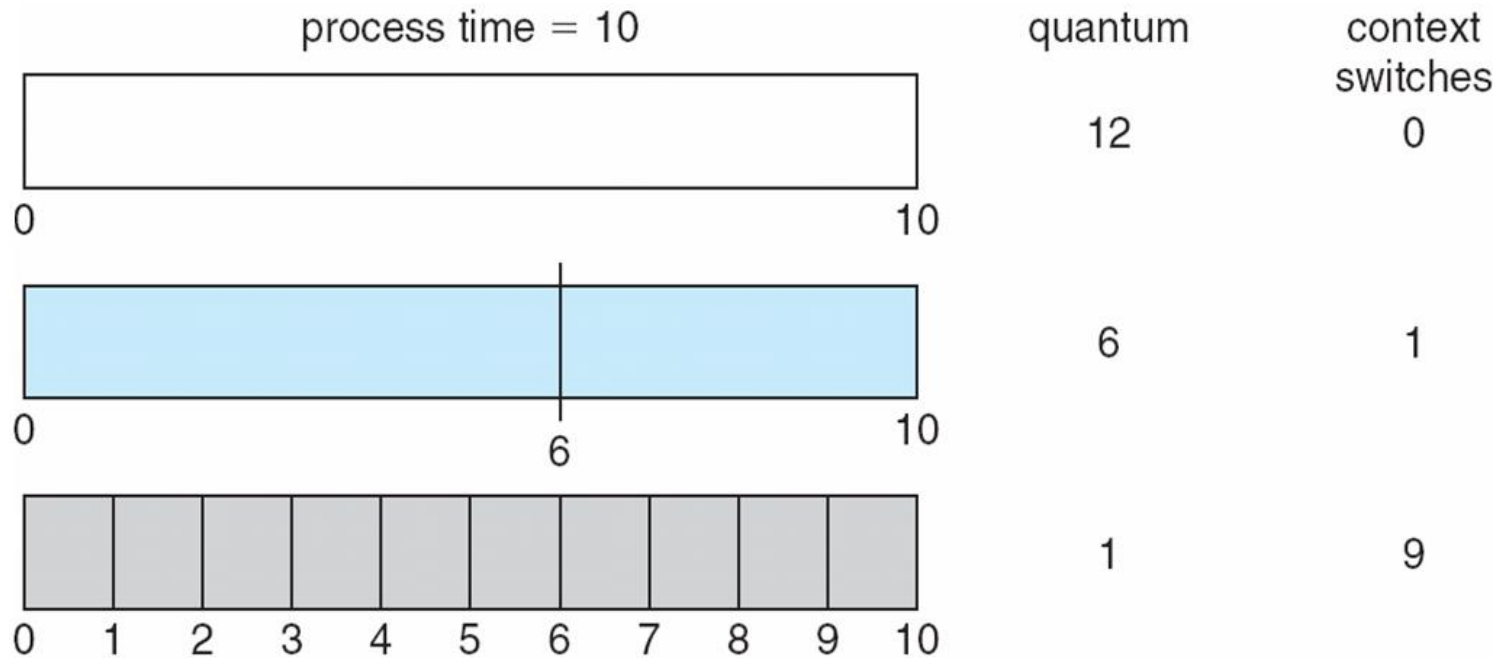

- Tipik olarak, SJF'den daha yüksek ortalama *devir zamanı*, ama daha iyi *yanıt süresi*

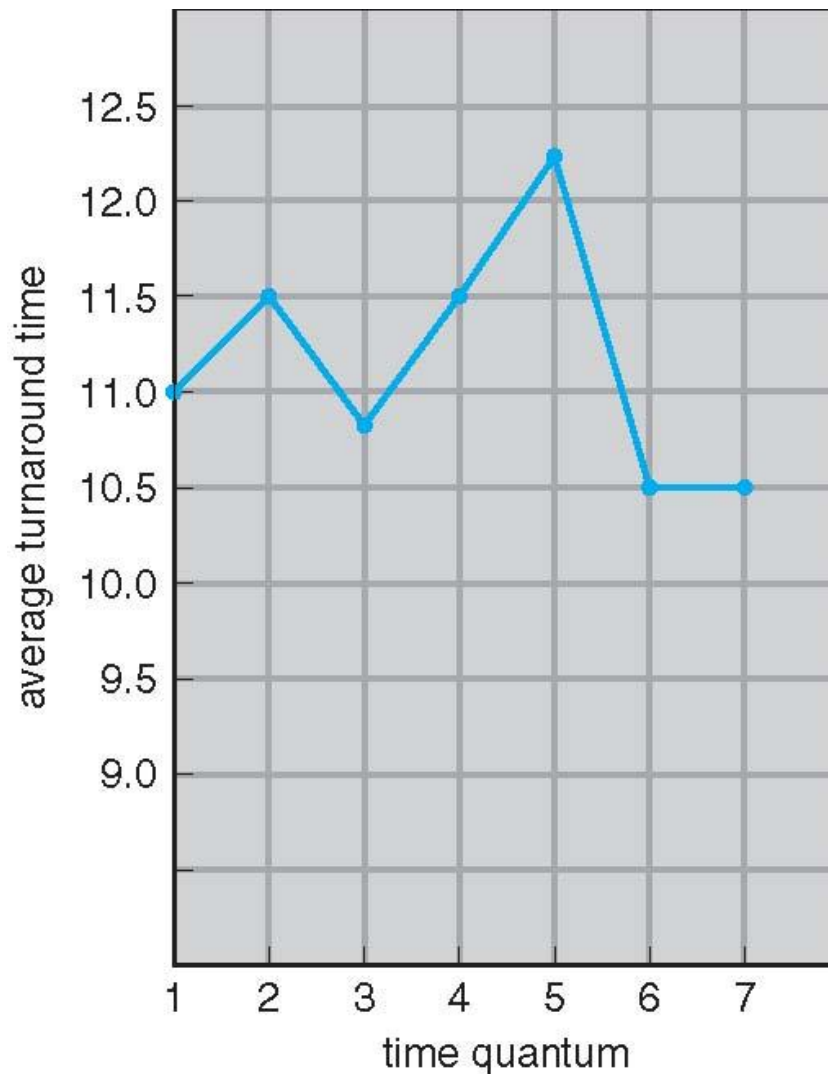

Zaman Kuantumu ve Ortam Değişirme Süresi

Devir Zamanı Zaman Kuantumu ile Değişir

process	time
P_1	6
P_2	3
P_3	1
P_4	7

Çok kuyruklu - İşlemci Zamanlama Algoritması

- Multilevel Queue
- Hazır kuyruğuReady birden fazla kuyruğa bölünür:
ön plan (foreground – interaktif (interactive))
arka plan (background) – toplu iş (batch)
- Her kuyruk kendine ait işlemci zamanlama algoritmasına sahiptir
 - ön plan – RR
 - arka plan – FCFS

Çok kuyruklu (devam)

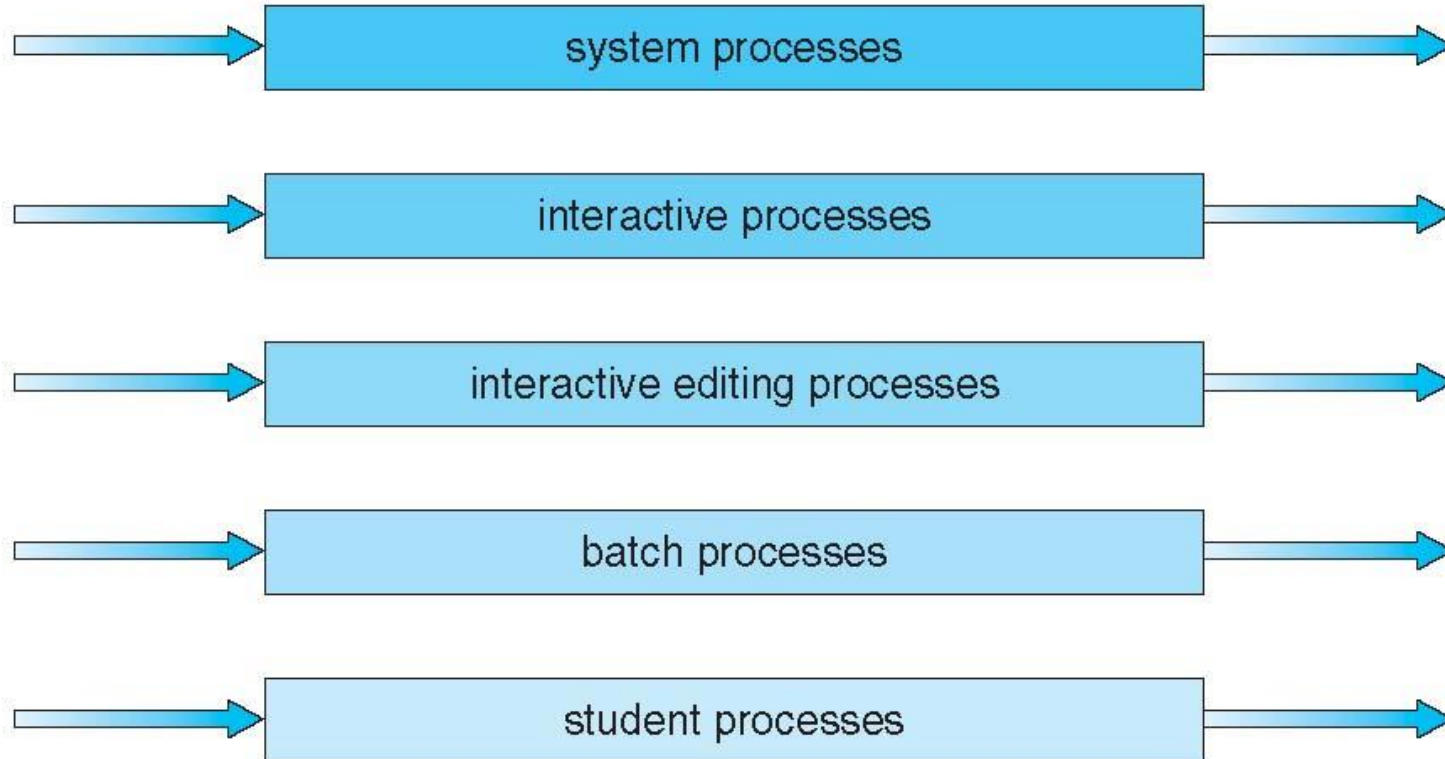
- Zamanlama kuyruklar arasında yapılmalıdır
 - Sabit öncelikli zamanlama (fixed priority scheduling)
 - Örn: önce tüm ön plan işlerini çalıştırıp ardından arka plan işlerini çalıştırmak. Olası açlık (starvation)
 - Zaman dilimi – her kuyruk CPU'nun belirli bir zamanını kendi işlemlerine verebilir
 - Örn: CPU'nun %80 zamanı RR ile ön plan işlerine %20'si ise FCFS ile arka plan işlerine ayrılabilir

Çok Kuyruklu Zamanlama

highest priority

lowest priority

Çok-seviye Geri Besleme Kuyruğu

- Multilevel Feedback Queue
- İşlemler kuyruklar arasında yer değiştirebilir; yaşlanma (aging) bu şekilde gerçekleştirilebilir
- Çok-seviye geri besleme kuyruğu zamanlayıcısı aşağıdaki parametrelerle tanımlanır:
 - Kuyrukların sayısı
 - Her bir kuyruk için zamanlama algoritması
 - Bir işlemin üst kuyruğa ne zaman alınacağını belirleme yöntemi
 - Bir işlemin alt kuyruğa ne zaman alınacağını belirleme yöntemi
 - Bir işlem çalıştırılmak için seçildiğinde hangi kuyruğa alınacağını belirleyen yöntem

Çok-seviye Geri Besleme Kuyruğu Örneği

■ Üç kuyruk:

- Q_0 – zaman kuantumu 8 milisaniye olan RR
- Q_1 – zaman kuantumu 16 milisaniye olan RR
- Q_2 – FCFS

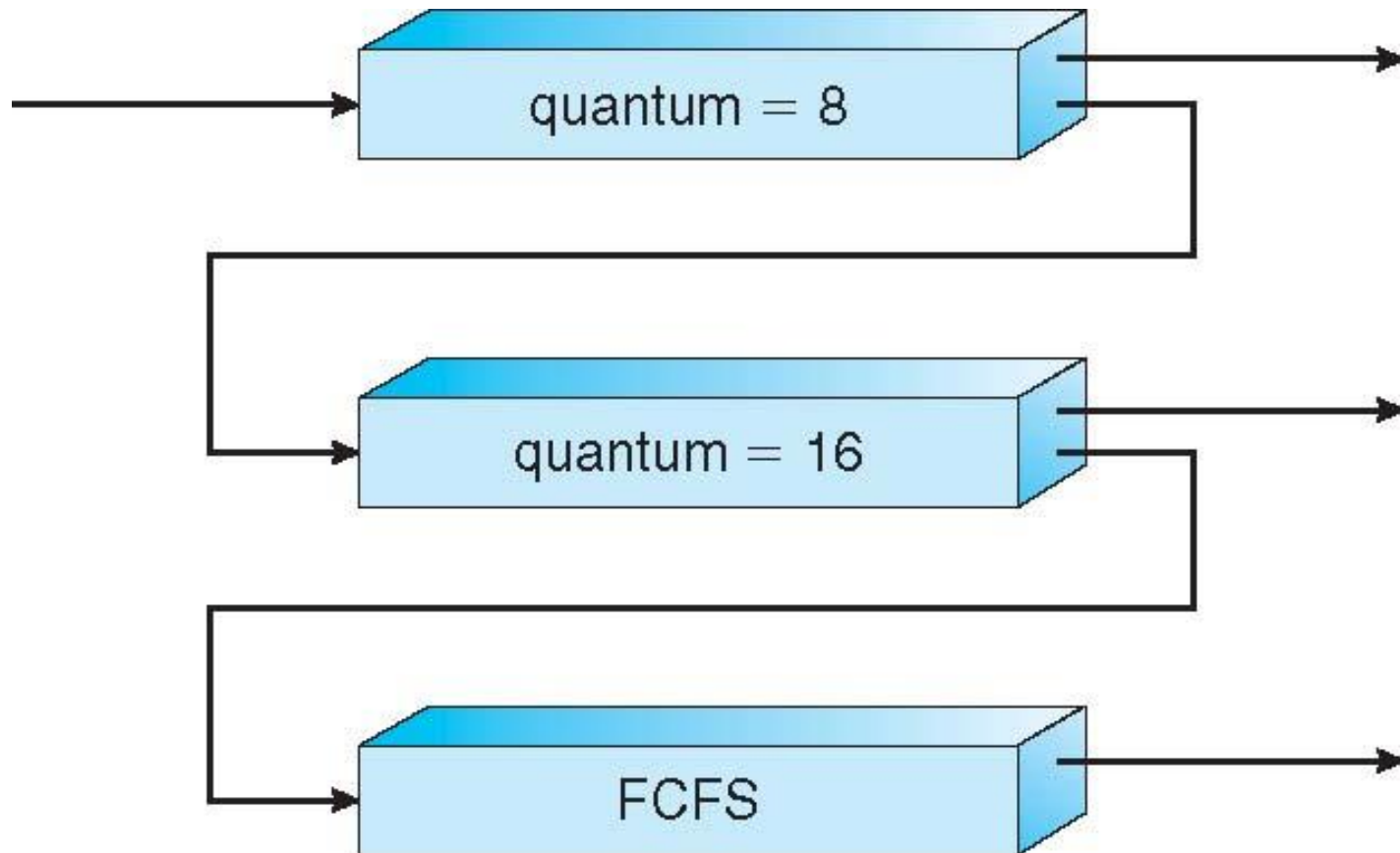
■ Zamanlama

- Yeni işler Q_0 kuyruğuna eklenir ve FCFS ile yönetilir
- CPU'yu elde ettiğinde bu işe 8 milisaniye verilir. Eğer 8 milisaniyede sonlanmazsa Q_1 kuyruğuna alınır
- İş Q_1 kuyruğunda yeniden zamanlanır. Sıra ona geldiğinde 16 milisaniye ek süre verilir. Hala sonlanmazsa, çalışması kesilir ve Q_2 kuyruğuna alınır ve burada FCFS yöntemiyle zamanlanır

Çok-seviye Geri Besleme Kuyruğu

İş Parçacığı Zamanlaması

- Kullanıcı-seviyesi ve çekirdek-seviyesi iş parçacıkları arasında ayrım
- Çoktan-teke ve çoktan-çoka modellerde, iş parçacığı kütüphanesi kullanıcı seviyesi iş parçacıklarını LWP üzerinde sırayla çalışacak şekilde zamanlar
 - İşlem içerisinde zamanlama rekabeti olduğundan **işlem-çekişme alanı** olarak adlandırılır
 - **process-contention scope (PCS)**
- Çekirdek seviyesi iş parçacıkları ise sistemdeki tüm diğer iş parçacıkları ile zamanlama rekabeti içinde olduğundan **sistem çekişme alanı** olarak adlandırılır
 - **system-contention scope (SCS)**

Pthread Zamanlaması

- Pthread API'si, iş parçacığı oluşturulurken, zamanlamanın PCS veya SCS olarak ayarlanmasına izin verir
 - PTHREAD_SCOPE_PROCESS, iş parçacıklarını PCS ile zamanlar
 - PTHREAD_SCOPE_SYSTEM ise iş parçacıklarını SCS ile zamanlar

Pthread Scheduling API

```
#include <pthread.h>
#include <stdio.h>
#define NUM_THREADS 5
int main(int argc, char *argv[])
{
    int i;
    pthread_t tid[NUM_THREADS];
    pthread_attr_t attr;

    /* get the default attributes */
    pthread_attr_init(&attr);

    /* set the scheduling algorithm to PROCESS or SYSTEM */
    pthread_attr_setscope(&attr, PTHREAD_SCOPE_SYSTEM);

    /* set the scheduling policy - FIFO, RT, or OTHER */
    pthread_attr_setschedpolicy(&attr, SCHED_OTHER);

    /* create the threads */
    for (i = 0; i < NUM_THREADS; i++)
        pthread_create(&tid[i], &attr, runner, NULL);
}
```


Pthread Scheduling API

```
/* now join on each thread */
for (i = 0; i < NUM_THREADS; i++)
    pthread_join(tid[i], NULL);
}

/* Each thread will begin control in this function */
void *runner(void *param)
{
    printf("I am a thread\n");
    pthread_exit(0);
}
```


İşletim Sistemi Örnekleri

- Solaris zamanlaması
- Windows XP zamanlaması
- Linux zamanlaması

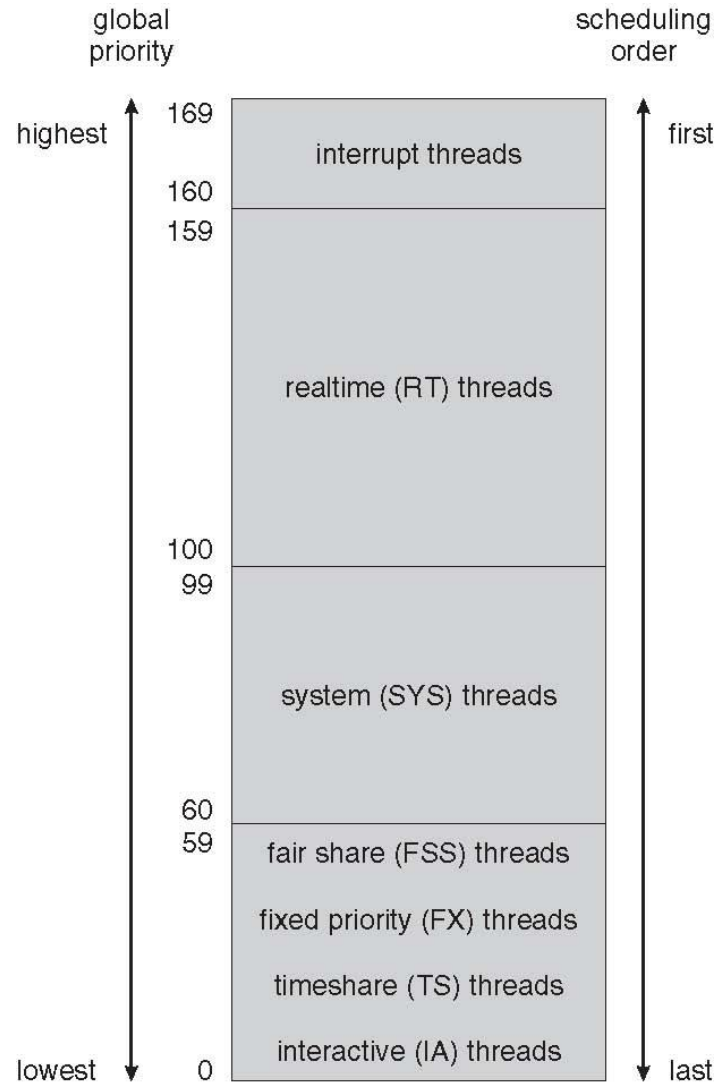
Solaris Zamanlaması

- Öncelik tabanlı zamanlama kullanılmakta
- Altı zamanlama sınıfı var
 - Zaman paylaşımli – time sharing (TS)
 - İnteraktif – interactive (IA)
 - Gerçek zamanlı – real time (RT)
 - Sistem – system (SYS)
 - Adil paylaşım – fair share (FSS)
 - Sabit öncelik – fixed priority (FP)

Solaris Zamanlama Sınıfları

Görev Tablosu: Dispatch Table

priority	time quantum	time quantum expired	return from sleep
0	200	0	50
5	200	0	50
10	160	0	51
15	160	5	51
20	120	10	52
25	120	15	52
30	80	20	53
35	80	25	54
40	40	30	55
45	40	35	56
50	40	40	58
55	40	45	58
59	20	49	59

Solaris'teki interaktif ve zaman paylaşımlı iş parçacıkları için

Windows XP Zamanlaması

- Öncelik tabanlı ve kesen (preemptive) zamanlama algoritması
- En yüksek öncelikli iş parçası her zaman çalışıyor
- Çalışan bir iş parçacığı aşağıdaki şartlardan biri sağlanmadığı sürece çalışıyor
 - Normal şekilde sonlanma
 - Zaman kuantumunun bitmesi
 - Bloklayan bir sistem çağrısı yapılması (örneğin I/O)
 - Yüksek öncelikli bir iş parçacığının çalışmaya hazır olması

Windows XP Zamanlaması

- Çok seviyeli öncelik mekanizması – Yüksek seviye daha fazla öncelikli
- İki temel sınıfa ayrılıyor
 - Değişken öncelik sınıfı (1-15)
 - Gerçek-zaman sınıfı (16-31)
- Değişken öncelik sınıfındaki iş parçacıklarının öncelikleri çalışırken değiştirilebiliyor
- WIN32’de tanımlı öncelik sınıfları:
 - REALTIME_PRIORITY_CLASS
 - HIGH_PRIORITY_CLASS
 - ABOVE_NORMAL_PRIORITY_CLASS
 - NORMAL_PRIORITY_CLASS
 - BELOW_NORMAL_PRIORITY_CLASS
 - IDLE_PRIORITY_CLASS

Windows XP Zamanlaması

- Belli bir öncelik sınıfındaki iş parçacığı aynı zamanda bu sınıf içerisinde tanımlı bir bağıl önceliğe sahip
- Bağıl öncelik değerleri
 - TIME_CRITICAL
 - HIGHEST
 - ABOVE_NORMAL
 - NORMAL
 - BELOW_NORMAL
 - LOWEST
 - IDLE

Windows XP Öncelikleri

	real-time	high	above normal	normal	below normal	idle priority
time-critical	31	15	15	15	15	15
highest	26	15	12	10	8	6
above normal	25	14	11	9	7	5
normal	24	13	10	8	6	4
below normal	23	12	9	7	5	3
lowest	22	11	8	6	4	2
idle	16	1	1	1	1	1

Linux Zamanlaması

- Linux çekirdeği 2.5 versiyonla birlikte gelen zamanlayıcı, sistemdeki iş parçacığı sayısından bağımsız olarak sabit zamanda çalışıyor - $O(1)$ zamanlama süresi
- Öncelik tabanlı ve kesen (preemptive) zamanlama algoritması
- İki öncelik aralığı: zaman **paylaşımlı** (time-sharing) ve **gerçek zamanlı** (real-time)
- Gerçek zamanlı öncelik aralığı: 0'dan 99'a
- Zaman paylaşımlı (nice) öncelik aralığı: 100'den 140'a
- Diğer işletim sistemlerindeki (örn: solaris ve windows xp) zamanlayıcılardan farklı olarak
 - Düşük öncelikli iş parçacıklarına daha az ve
 - Yüksek öncelikli iş parçacıklarını daha çok zaman kuantumu veriyor

Öncelikler ve Zaman Kuantumu

<u>numeric priority</u>	<u>relative priority</u>		<u>time quantum</u>
0	highest	real-time tasks	200 ms
•			
•			
•			
99			
100		other tasks	
•			
•			
•			
140	lowest		10 ms

Aktif ve Süresi Dolmuş Dizileri

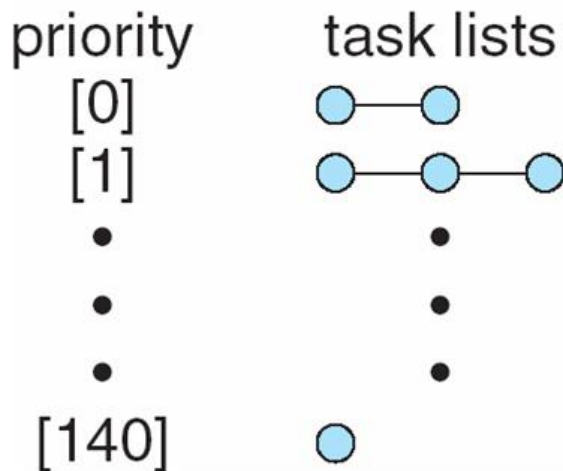
- Linux'de çalıştırılabilir işlerden zaman kuantumu dolmamış olanlara öncelik verilir
- Bu amaçla iki öncelik dizisi kullanılır:
 - **Aktif** (active)
 - **Süresi dolmuş** (expired)
- Aktif dizisinde, zaman kuantumu henüz dolmamış ve çalışmaya hazır işler tutulmaktadır
- Zamanlayıcı öncelikli işlerden başlayarak bu dizideki işleri çalıştırır
- Zaman kuantumu dolan işler süresi dolmuş dizisine aktarılır
- Aktif dizide çalışmaya hazır iş parçacığı kalmadığında, aktif ve süresi dolmuş dizileri yer değiştirir

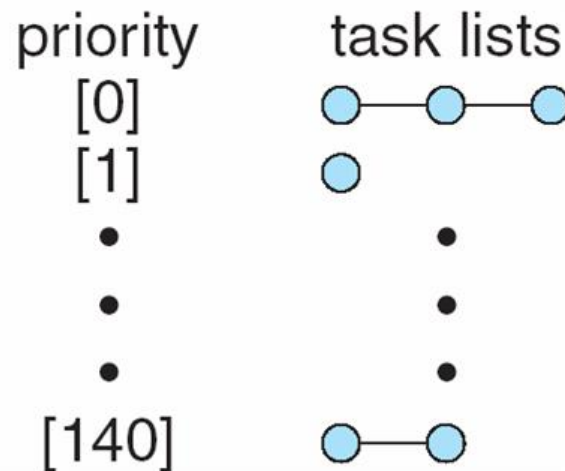

Önceliklere Göre Listelenmiş Görevler

**active
array**

**expired
array**

Java İş Parçacığı Zamanlaması

- Java sanal makinası (JVM) da öncelik tabanlı zamanlama algoritması kullanır
- Spesifikasyon kesen (preemptive) bir algoritma kullanmayı zorunlu kılmamıştır
 - JVM gerçekleştirimine bırakılmıştır
 - O nedenle, bazı JVM'lerde az öncelikli bir iş parçacığı, yeni bir öncelikli iş parçacığı gelse dahi, çalışmaya devam edebilir
- Aynı önceliğe sahip iş parçacıkları, FIFO kuyrukları aracılığı ile yönetilir

Zaman Dilimleme

- Spesifikasyon zaman dilimlemeyi zorunlu kılmamıştır
- Bu yüzden çalışan iş parçacıklarının CPU kontrolünü devredebilmesi için `yield()` metodu sağlanmıştır

```
while (true) {  
    // perform CPU-intensive task  
    ...  
    Thread.yield();  
}
```

- Bu metot, CPU kontrolünü aynı önceliğe sahip başka bir iş parçacığına bırakır

İş Parçacığı Öncelikleri

<u>Öncelik</u>	<u>Yorum</u>
Thread.MIN_PRIORITY	Minimum İş Parçacığı Önceliği
Thread.MAX_PRIORITY	Maksimum İş Parçacığı Önceliği
Thread.NORM_PRIORITY	Varsayılan İş Parçacığı Önceliği

Öcelikler setPriority() metodu kullanılarak değiştirilebilir:

```
Thread.currentThread().setPriority(Thread.NORM_PRIORITY + 2);
```


Algoritma Değerlendirmesi

- Belli bir sistem için hangi işlemci zamanlama algoritmasını seçmeliyiz?
- Pek çok algoritma ve bu algoritmaların pek çok parametresi var
- Öncelikle değerlendirme kriteri belirlenmeli – işlemci kullanımı, bekleme zamanı ...
 - Örnek: İşlemci kullanımını maksimize ederken, cevap zamanını bir saniyenin altında tutmak
- **Deterministik modelleme** (deterministic modeling) – ön tanımlı bir iş yükünü alıp her bir algoritmanın performansını bu iş yükü açısından değerlendirmek
- **Kuyruklama Modelleri** (queueing models)

Kuyruklama Modelleri

- Pek çok sistemde işlem karakteristikleri günden güne değişiklik gösterir
- Ancak CPU ve I/O işlem sıklıklarının istatistiksel dağılımları çıkarılabilir
- Bu işlem sıklıkları gerçek sistemlerde ölçülebilir ve dağılımları belirlenebilir
- Benzer şekilde, işlemlerin sisteme giriş zamanlarının dağılımını da belirleyebiliriz
- Bu iki dağılımı kullanarak pek çok algoritma için ortalama olarak
 - işlemci kullanımı,
 - üretilen iş,
 - bekleme zamanı hesaplanabilir
- Dezavantaj: Matematiksel olarak analiz edilebilir olan zamanlama algoritması çok sınırlı

Simülasyonlar

- Simülasyonları çalıştırmak için bilgisayar sisteminin bir modelinin programlanması gerekir
- Yazılımdaki veri tipleri sistemin temel bileşenlerini gerçekleştirir
- Simülatör, sistem saati fonksiyonunu gören bir değişkene sahiptir
- Bu değişken her arttırıldığında, cihazların, işlemlerin ve zamanlayıcının aktivitelerine bağlı olarak sistem durumu güncellenir
- Simülasyonun çalışması için gerekli olan veri, aşağıdaki gibi dağılımları kullanan bir rastgele sayı üreticisi ile üretilir
 - Yeni işlem üretim zamanı
 - İşlemin CPU ve I/O kullanım süreleri
- Dağılımlar belli istatistiksel dağılımlara (normal veya poisson dağılımı gibi) uygun şekilde veya deneysel olarak tanımlanabilir

İz Kasetleri

- Yukarıdaki frekans dağılımları her bir olaydan kaç tane oluşacağını belirtir
- Olayların hangi sırada gerçekleşeceğini belirtmez
- Sırayı belirlemek için iz kasetleri (trace tapes) kullanılır
- İz kasetleri, gerçek sistemlerde gerçekleşen olayların sırası kaydedilerek oluşturulur

Simülasyon ile Zamanlama Algoritmalarının Değerlendirilmesi

